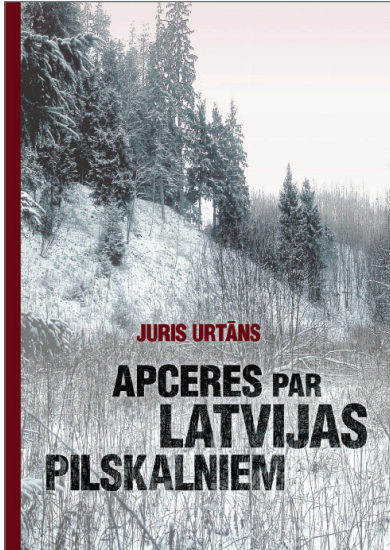

APCERĒTI LATVIJAS PILSKALNI

Urtāns J.
Apcerēs par Latvijas pilskalniem
 Rīga: Nordik, 2013. 224 lpp.

Latvijas pilskalnu pētnieks Juris Urtāns uzrakstījis un publicējis nu jau kārtējo grāmatu par Latvijas pilskalniem.¹ J. Urtānam tā ir jau vienpadsmitā grāmata par Latvijas pilskalniem. Atsevišķos gadījumos tās tapušas sadarbībā ar līdzautoriem.² Nav noliedzams, ka šī pilskalnu grāmatu sērija jau veido sev raksturīgu Latvijas pilskalnu pētniecības skolu.

Autors Latvijas pilskalnu pētniecībā ir atkāpies no arheoloģijas tās tradicionālajā izpratnē, kura pamatā nodarbojas ar arheoloģisko izpēti un izrakumos iegūto senlietu izvērtējumu. Atzīmēsim, ka šai jomā Latvijas arheoloģijā ir sasniegti ievērojami rezultāti.³

Līdz šim iznākušajās J. Urtāna pilskalnu grāmatās detalizēti apkopotas ziņas par pilskalniem, tās ir veltītas vai nu kādam noteiktam reģionam (Ziemeļvidzeme, Daugava, Aizkraukle, Augšzeme), vai jaunatklātiem pilskalniem, vai pilskalnu folklorai.

Grāmatā „Apcerēs par Latvijas pilskalniem” autors ir savietojis daudzu gadu garumā galvenokārt jau iepriekš publicētus raks-

tus, tos pārstrādājot un papildinot. Atsevišķie raksti apgādāti ar zinātnisko informāciju, tā izveidojot vienotu monogrāfisku pētījumu.

Atsauces liecina, ka agrākais monogrāfijā ievietotais pilskalnu raksts publicēts jau 1987. g., bet rakstu lielākais vairums — 90. gadu beigās un gadsimtu mijā. Monogrāfijā iekļautas 16 nodaļas, no kurām četrās ir līdz šim nepublicēts materiāls. Apcerēs galvenokārt rakstīts par Latvijas austrumu daļas pilskalniem, mazāk — par Kurzemes, Vidzemes un Zemgales pilskalniem. Pat vēl vairāk: J. Urtāna grāmatā plaši aprakstīti paši tālākie Latvijas austrumu pierobežas pilskalni, vairāki no kuriem — Ķepovas Mīsnīku, Pasienes Kausas pilskalns — atrodas tikai dažu simtu metru attālumā no tagadējās Latvijas robežas. Pieminēti arī pilskalni kaimiņos — Baltkrievijas teritorijā, kurus autors ir arī apsekojis un fotografējis. Latvijas pētniekam ir nepieciešams formēt īpašu atļauju uzturēties Latvijas un reizē arī Eiropas Savienības austrumu pierobežā, tāpēc var tikai nojaust, kādas pūles

Latvijas pētniekam jāpieliek, lai varētu pētīt pilskalnus cieši līdzās Latvijai, bet jau Baltkrievijas teritorijā.

„Apceres par Latvijas pilskalniem” nosacīti var iedalīt sekojošās daļās: pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti; pilskalni un vēsturiskā ģeogrāfija; pilskalnu izvietojuma, atklāšanas dinamikas, verificēšanas un izbūves īpatnības un diemžēl arī pilskalnu iznīcināšana, kas lielā mērā saistīta ar sava laika politisko konjunktūru.

Sadaļai par arheoloģisko izpēti visvairāk atbilst apcere par Smārdes Milzkalnu, kur analizētas arheoloģisko pārbaudes izrakumu laikā iegūtās liecības, izdarot secinājumus par Milzkalna datējumu ar l. g. t. p. m. ē. un pilskalna kultūrpiederību. Uz arheoloģisko atradumu pamata aprakstīti 12.–13. gs. dzīves apstākļi Viļānu Piziču pilskalnā. Arheoloģiskie atradumi un to analīze iekļauti arī citu pilskalnu izvērtējumā.

Pilskalni kā sava laika politiskie un administratīvie centri noteikti ir saistāmi ar vēsturiskās ģeogrāfijas problemātiku. J. Urtāns pamato hipotēzi par 13. gs. sākuma Metsepoles novada centrālās pils vietu Dikļu Grebu pilskalnus un izvirza jaunu hipotēzi, sasaistot iznīcināto Garozas pilskalnu ar 1287. g. Garozas kaujas vietu.

Interesanti apcerētas hidrotehniskās būves pie pilskalniem un secināts, ka tādas būves — galvenokārt dambji — ir ļoti retas un Latvijas pilskalniem nav raksturīgas. Saistībā ar Bārbeles Pilveru pilskalnu autors pamato domu, ka Pilveru pilskalns varētu arī nebūt pilskalns tā tradicionālajā nozīmē, bet jau 20. gs. sākumā iznīcinātajam Lūravu pilskalam, kas atradās netālu no Pilveru pilskalna, ir atbilstoša sakrālā vieta.

J. Urtāns veiksmīgi un interesanti sasaitījis pilskalnus ar jaunāku laiku politiskajiem notikumiem, jo pilskalni un to pētniecība nekad nav bijusi savrupa pētnieku darbība, kas būtu izolēta no politisko notikumu gaitas. Tiek dots vērtējums senai diskusijai, kuras aizsācējs 20. gs. 20. gados bija F. Balodis,

par it kā divkārošo pilskalnu rindu Latvijas austrumu daļā, kas būtu bijusi defensīva pret austrumiem. Padomju laikā šie uzskati tika nikni kritizēti, tomēr arī no mūsdienų viedokļa nav pamata runāt par vienlaicīgu pret austrumiem vērstu pilskalnu rindu. Cits sava laika politisks uzstādījums 20. gados bija Latvijas Republikas austrumu robežas noteikšana, kura ilgu gadsimtu pirms tam kā etniska vai politiska robeža nebija pastāvējusi; te arī tā laika Latvijas arheoloģijas autoritātes F. Balodis, E. Brašņiņš un Latvijas austrumu pierobežas pilskalni. Kā vēsturisku absurdu autors vērtē Draudzības kurgānu uz Latvijas PSR, Krievijas PFSR un Baltkrievijas PSR robežu krustpunkta, kura uzbēršanai tika izmantota grants no Pasienes Kausa pilskalna.

Pilskalnu likteņus vismaz daļēji noteica sava laika politiskie uzskati par pilskalnu nosacīto mazvērtību, tas stāstīts vairākās nodaļās par pilskalnu pilnīgu vai daļēju iznīcināšanu padomju laikos, galvenokārt 20. gs. 60.–70. gados, un tā ir skumjākā un uztraucošākā grāmatas daļa. Ne velti kādā interneta komentārā trāpīgi teikts, ka J. Urtāna grāmatā nav vis apceres, bet gan atceres par Latvijas pilskalniem. Pilskalnu norakšana notikusi galvenokārt Latgalē un, to raksturojot, J. Urtāns raksta: „Iespējams, ka dažkārt pilskalnu noracēji savas mazizglītības vai, ticamāk, kultūras trūkuma dēļ pat neapzinājās, ka viņi ir postījuši nozīmīgu kultūras pieminekli.”⁴ Vārdā nosauktas konkrētas amatpersonas un organizācijas, kas vainīgas pilskalnu postīšanā un iznīcināšanā, tomēr — ko tas var vairs līdzēt? Diemžēl pilskalnu postīšana ir notikusi arī jaunākos laikos, kur kā īpaši traģikomisks kuriozs izceļas mantas meklēšana Svriņu Babrauščinas pilskalnā; meklējot karieti ar franču zeltu, mantrači lielāko daļu pilskalna ar buldozeru nostūma.

Tomēr jāsaprot, ka agrāk publicēto rakstu apkopošana monogrāfijā ne vienmēr ir devusi vienotu skatījumu. Aplūkotie pilskalni noteiktā skaitliskā pārākumā atrodas Latgalē; varbūt J. Urtānam vajadzēja sašaurināt

grāmatas ģeogrāfiju un rakstīt, respektīvi, apkopot apceres tikai par šī Latvijas novada pilskalniem, jo citādi vienmēr varēs uzdot jautājumu: jā, tas tiešām bija raksturīgs Latgales pilskalniem, bet vai tāpat tas bija ar, piem., Kurzemes pilskalniem?

Grāmata ilustrēta gan ar vēsturiskiem attēliem, gan senlietu un izrakumu lauku plānu zīmējumiem, gan krāšņiem autora aerofotouzņēmumiem. Atzīmējams Līdumnieku Peiteļu pilskalns,⁵ kas atrodas tikai nepilna puskilometra attālumā no Krievijas robežas. Efektīvais grāmatas noformējums padara monogrāfiju ne tikai lasāmu, bet arī vizuāli baudāmu un, kā sarunā atzina pats J. Urtāns, vākam jāliek iespējamajam lasītājam grāmatu paņemt rokās, bet attēliem lappusēs jārada interese grāmatu arī izlasīt. Jūtams, ka šis ļoti vienkāršais uzstādījums ir arī konsekventi realizēts.

Ievadā J. Urtāns raksta: „Šajā grāmatā nav iekļautas tādas pilskalniem veltītas apceres, kas vairāk būtu saistāmas ar pilskalnu folkloru, bet tas ir iemesls citas grāmatas veidošanai.”⁶ Cerams, ka tas ir norādījums, ka tiek gatavota jauna grāmata par Latvijas pilskalnu folkloru.

Avoti

¹ Urtāns J. *Apceres par Latvijas pilskalniem*. Rīga: Nordik, 2013. 224 lpp.

² Urtāns J. *Ziemeļvidzemes pilskalni*. Rīga: Avots, 1991; Urtāns J. *Daugavas pilskalni*. Latvijas Kultūras fonds, 1993;

Urtāns J. T. *Latvian Hillforts: the riginality of the Archaeological Reality*. [Amsterdam, 1994]. (Zestende Kroon-Voordracht gehouden voor de Stichting Nederlands Museum voor Anthropologie en Praehistorie te Amsterdam op 22 April 1994 door J. T. Urtāns. Rīga, Lettland); Urtāns J. *Latvijas austrumu daļas jaunatklātie pilskalni*. Rīga: Rīgas Multimediju centra apgāds, 1995; Urtāns J. *Senie pilskalni Aizkraukles novadā*. Rīga: AGB, 1996; Urtāns J., Šnē A., Asaris J. *Latvijas pilskalni. Eiropas kultūras mantojuma dienas*. Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, 1998; Urtāns J., Asaris J. *Latvijas rietumu daļas jaunatklātie pilskalni*. Rīga: fonds „Mantojums”, 1998; Urtāns J. *Augšzemes pilskalni*. Rīga: Nordik, 2006; *Kalnā bija stalta pils. Latvijas pilskalni un to teikas*. Sast. Urtāns J., Pigozne I., Treija R., Vītola I. Rīga: Tapals, 2008; Urtāns J. *Atrast pilskalnu*. Rīga: Nordik, 2009.

³ Guščika E., Lazdiņa I., Ušpelis O., Vasks A. Latvijas pilskalnu arheoloģiskā izpēte un tās rezultāti. *Latvijas Universitātes Raksti. 695.sējums. Zemes un vides zinātnes. Pilskalni Latvijas ainavā*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006. 27.–40. lpp.

⁴ Urtāns J. *Apceres par Latvijas pilskalniem*. 127. lpp.

⁵ Turpat, 172. lpp.

⁶ Turpat, 5. lpp.

Dagnija Svarāne